

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De perverse subjectstructuur: een kwestie van verhouding

Paul Verhaeghe

Zowel voor Freud als voor Lacan bevat elke seksuele verhouding perverse trekken. De eigenlijke perverse structuur wordt beschreven als een perverse verhouding, teruggaand op een traumatische moeder-kindrelatie. Het is deze verhouding die actief herhaald wordt binnen het volwassen seksuele gedrag. Het verband tussen deze verhouding en bepaalde vormen van posttraumatische stressstoornissen wordt duidelijk, evenals de implicaties voor de behandeling.

Inleiding

Perversie is zonder twijfel een van de moeilijkst bestudeerbare en behandelbare klinische categorieën. Ten eerste botsen we onvermijdelijk op het morele oordeel. Ten tweede worden we geconfronteerd met de differentiaaldiagnostiek van enerzijds de typisch menselijke, polymorfe seksualiteit met alle daarbij horende perverse trekken en anderzijds perversie als aparte psychische structuur, naast psychose en neurose. Last but not least worden we gehinderd door de alomtegenwoordigheid van de mannelijke blik, die in menig opzicht slechts een fallisch vergrootglas is.

Ik begin met het morele oordeel, beter: de veroordeling. De goede neuroticus bestaat (Zetzel 1968), de goede psychoticus waarschijnlijk ook. De goede pervers is een contradictio in terminis. Een negatieve tegenoverdracht ten opzichte van de 'dader' maakt dat de behandeling een nauwelijks verholen strafexpeditie wordt. Dit risico is nog duidelijk voor het merendeel van de therapeuten, maar dat geldt niet voor het spiegelbeeld ervan. Met name een al te positieve tegenoverdracht naar de slachtoffers maakt hun behandeling evenzeer onmogelijk, en zorgt er zelfs voor dat binnen de kortste keren de verkeerde vorm van intimiteit herhaald wordt binnen de

Prof. dr. P. Verhaeghe, freudiaans-lacaniaans geschoold analyticus, is hoogleraar aan de faculteit Psychologie aan de Rijksuniversiteit Gent. Hij is lid van de European School for Psychoanalysis en de Association Mondiale de Psychanalyse. Onlangs verscheen van zijn hand: *Beyond gender. From subject to drive*. The Other Press, New York, 2001.

Correspondentieadres: Universiteit Gent, Vakgroep Psychoanalyse en Raadplegingspsychologie, Henri Dunantlaan 2, 9000 Gent. E-mail: paul.verhaeghe@rug.ac.be

behandeling zélf. Indien het niet zover komt, en de therapeut alleen maar met verbijstering kan vaststellen dat het slachtoffer hem vaak genoeg probeert, zal dit dikwijls de bron vormen van een tweede verwerping, ditmaal van de patiënt: 'Ze hebben er zelf om gevraagd!' Slachtoffer en dader worden op die manier beiden verbannen door onbegrip van onze kant.

De recente geschiedenis van deze verwerpingsproblematiek is uitermate instructief. Welke definitie van perversie men ook moge hanteren, steeds zal daarin de idee aanwezig zijn van de transgressie van een bepaalde norm. De vraag wordt dan: welke norm? Het antwoord daarop is belangrijk, want het zal zowel de verdere definitie van de perversie bepalen, als de bijbehorende behandeling. Voor de tijd van Freud heerste er voornamelijk een religieus-ideologisch discours. Zij die wij nu als perversen beschouwen, werden toen gecatalogiseerd als libertijnen en zondaars: overtreders van de door een goddelijke instantie gestelde norm. De enige 'behandeling' waarover vanuit dit discours gedacht kon worden, was boete en straf. Ten tijde van Freud werd dit religieuze discours afgelost door het medisch-psychiatrische vertoog. De zondaars van weleer werden herdoopt, beter: gediagnosticeerd als patiënten.

Een dergelijke discoursverandering voerde meteen ook een andere normering in. Bij het religieus-ideologische discours was de gehanteerde norm inderdaad religieus-ideologisch en bijgevolg vatbaar voor discussie. Een medische norm daarentegen is absoluut – de 'natuurlijke' norm – en nauwelijks vatbaar voor interpretatie. Die medische norm wordt bijvoorbeeld gehanteerd in de onderzoeken van Masters en Johnson (1966): heteroseksuele coïtus tussen twee instemmende partners, met orgasme voor beide deelnemers. Alles wat daarvan afwijkt, is disfunctioneel, en perversie wordt verzopen in het wel zeer ruime bad van 'sexual dysfunctions'.

De daaropvolgende maatschappelijke verschuiving veegt deze absolute norm van tafel. Na het medisch-psychiatrische vertoog kregen we het sociologisch-psychologische. De studies van Kinsey over het seksuele gedrag van de gemiddelde Amerikaan(se) hadden zeer overtuigend aangetoond dat ongeveer niemand aan de medische norm beantwoordde. Wij leven nu in de naweeën daarvan, met als resultaat een extreme relativiteit van de idee wat 'normale' seksualiteit is. De vaagheid van dit postmoderne klimaat wordt volmaakt weergegeven in de definitie van Money. Hij heeft het over 'normofilie': 'toestanden van seksuo-erotische overeenstemming met de standaard, zoals voorgeschreven door de gebruikelijke, religieuze of wettelijke autoriteit' (Money 1988, p. 214). Daarnaast onderscheidt hij de parafiel: diegene die niet beantwoordt aan die voorgeschreven norm. Merk op: 'para' (naast), niet 'patho' (ziek).

Een dergelijke evolutie kan op het eerste gezicht als gunstig beoordeeld worden. Immers, het lijkt erop dat we afstand genomen hebben zowel van de fnuikende religieuze opvoeding als van de evenzeer verplichte medisch-absolute norm. Hierbij kunnen we verwijzen naar de evolutie in de ver-

schillende edities van de DSM: bepaalde, vroeger als afwijkend gedefinieerde, categorieën zijn in de recente edities verdwenen, want ondertussen maatschappelijk aanvaard en dus 'normaal'.

Dit is evenwel een illusie. Deze 'voortgang' blijkt bij nadere beschouwing een terugkeer naar de prefreudiaanse tijden. Inderdaad wordt de parafiel diegene die de norm overtreedt, een 'gebruikelijke', een 'religieuze' dan wel een 'wettelijke'. Terug naar af, naar de zondaars en de misdadigers. De gevolgen van een dergelijke definiëring zijn makkelijk voorspelbaar. In de praktijk zal perversie/parafilie, op grond van een dergelijke normatieve definiëring binnen een steeds liberaler wordende maatschappij, heel snel afgewogen worden aan de privé-normen van het (eventueel kortstondige) koppel. Dé norm wordt dan de fameuze 'informed mutual consent': alles mag, als de twee er maar mee instemmen. Het gevolg dáárvan is dat op dit moment de belangrijkste vorm van 'perversie' pedofilie/incest is, op de voet gevolgd door 'sexual harassment'. Dit omdat in beide gevallen de 'informed mutual consent' ontbreekt.

Juist door deze toenemende verdraagzaamheid is bepaald seksueel afwijkend gedrag weer ten volle een juridische aangelegenheid geworden. Het effect daarvan op differentiaaldiagnostiek en behandeling is ronduit rampzalig. Gezien het juridische vertrekpunt zal de diagnose zich gaan richten op dat aspect van het gedrag dat de wettelijke norm overtreedt. Vervolgens gaat men, met deze 'diagnoses' in de hand, over tot de behandeling, waarvan de krijtlijnen precies door deze benadering reeds vastliggen: dit normoverschrijdende gedrag moet verdwijnen, punt.

Deze geschiedenis toont tevens iets anders. Naast het morele oordeel en de walging is er steeds een uiterst sterke fascinatie. De afkeer verbergt een nauwelijks verholen aantrekkingskracht: hoe doen ze het? De figuur van de pervers is bij uitstek een aandachtspool, zowel voor de man als voor de vrouw, beiden gedreven vanuit hun eigen innerlijke verdeeldheid rond seksualiteit. En dit geldt evenzeer voor de onderzoekers ... Het is uitermate belangrijk dit aspect te doorgronden, vooraleer men zich in de studie en de behandeling van de perversie begeeft. Doet men dit niet, dan zal de fascinatie voor de pervers uitmonden in zwakke theorievorming, omdat men daarbinnen onbewust afrekent met de eigen verdeeldheid tegenover seksualiteit. De noodzaak om dit te vermijden verplicht ons ertoe de polymorfe perversiteit van de normale mens eerst onder de loep te leggen. Op grond daarvan zullen we kunnen begrijpen dat de 'gewone' neuroticus ervan droomt pervers te zijn, dat wil zeggen droomt van de ongebreidelde bevrediging die hij nu juist aan de pervers toeschrijft. In het verdere verloop van deze tekst zullen we zien dat het perverse genot van volledig andere aard is. Tot slot het derde op te ruimen element: de alomtegenwoordige mannelijke blik. Perversie is een mannenzaak, zegt men. Inderdaad, omdat vrijwel tot vandaag de dag alles inzake seksualiteit door de mannelijke, fallische blik begrepen wordt – en die bril laat geen plaats voor vrouwen, en dus ook

niet voor vrouwelijke perversie. Meer in het bijzonder wordt het vanwege deze bril onmogelijk om de functie van de moeder/vrouw te zien binnen de perverse structuur. Het radicaal anders denken over vrouwelijke seksualiteit moet het mogelijk maken een radicaal andere theorie te gronden over vrouwelijke perversie – want die is er ook.

Perverse trekken: Freud en de polymorfe ‘perverse’ seksualiteit Freuds

theorie over de seksualiteit kunnen we samenvatten met drie kernwoorden: drift, afweer en mannelijk.

Het driftmodel wordt uitgewerkt in de *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905) en nadien voortdurend aangevuld. Kort geschetst, ontdekt Freud dat seksualiteit zich vanaf de kindertijd ontwikkelt en bovendien op een heel speciale manier. De mens kent géén instincten, wel driften. Er is niet zoiets als een genitale drift die vanaf het begin de man onweerstaanbaar naar de vrouw drijft en omgekeerd. Het menselijke driftleven ontwikkelt zich via partiële, auto-erotische aandriften die pas veel later verzameld worden onder de overkoepelende vlag van de genitale seksualiteit. ‘Partieel’ betekent dat ze aansluiten bij bepaalde lichaamszones: oraal, anaal, fallisch, en dus niet bij het lichaam in zijn geheel. Auto-erotisch betekent dat ze in eerste instantie op het eigen lichaam gericht zijn, niet op dat van de ander.

Het is op grond van deze eenvoudig te maken observaties dat Freud tot het besluit komt dat onze seksualiteit polymorf pervers gegrond is en dat de predispositie voor perversie deel uitmaakt van de menselijke drift als zodanig (1905, p. 164). Ongeveer alle ‘volwassen’ perverse trekken kunnen bij het kind waargenomen worden. Hierdoor komt perversie in een ander daglicht te staan. Via deze gedachtelijn dient de vraag rond perversie anders gesteld te worden. Ze luidt niet: waarom wordt iemand pervers? Wel: waarom zijn we niet allemaal pervers gebleven? Freuds antwoord hierop is bekend: via het Oedipuscomplex treedt er een normalisatie op. De combinatie van enerzijds de lichamelijke onrijpheid en anderzijds de angst voor de vader zorgt ervoor dat het mannelijk kind afstand doet van zijn pregenitale verlangens naar de moeder en zich terzelfder tijd identificeert met het beeld van de vader. Later, in de puberteit met de lichamelijke rijping, zal het mannelijk kind zich richten tot leden van de vrouwelijke sekse. Op dat ogenblik zullen de vroegere, pregenitale driften ondergeschikt worden aan de eigenlijke genitale drift, en gereduceerd worden tot wat aan de coïtus voorafgaat.

Gebaseerd op deze eerste theorie vinden we een eerste freudiaanse begripsvorming inzake de perversie, zij het vrijwel exclusief over de man. Hierbij komt perversie neer op een ontwikkelingsstoornis, een fixatie op een bepaalde partiële drift, waardoor het normale genitale doel onmogelijk wordt (Freud 1905). Freud zal deze opvatting een tijdlang behouden,

althoewel hij de leemtes ervan vrij snel inziet. Er is niet zoveel ervaring voor nodig om te beseffen dat vrijwel niemand het ideaal van de 'normale genitale liefde' bereikt. Ondanks de genitale 'rijpheid' koestert iedere volwassene zijn/haar pregenitale partiële driften, en het zijn vooral deze die het meeste genot opleveren. Iedereen vertoont perverse trekken. Het orale en het anale, het bekijken en bekeken worden, het domineren of gedomineerd willen worden en andere, pregenitale kenmerken maken in steeds wisselende combinatie deel uit van de volwassen menselijke seksualiteit in het algemeen. Genitale exclusiviteit is een curiosum, en de differentiaal-diagnostiek van de eigenlijke perversie wordt hoogst onduidelijk.

Op dit punt moeten we het tweede begrip invoeren: afweer. Zowel de normalisatie als de eventuele pathologische ontwikkeling van de menselijke seksualiteit wordt verklaard via het Oedipuscomplex en de bijbehorende castratieangst. Het is deze laatste die ervoor zorgt dat de pregenitale driften verlaten worden en dat het kind de overgang maakt van een infantiele objectkeuze naar een volwassen versie. In het geval dat de castratieangst niet of pathologisch werkzaam is, blijven de partiële driften werkzaam en ontstaat er een vorm van psychopathologie. Specifieker gezegd: er komt een bepaald afweermechanisme tot stand, volgens Freud tegen het castratiegevaar.

Reeds in de periode voor zijn *Drei Abhandlungen* had Freud van de afweermechanismen hét differentiaaldiagnostische kenmerk bij uitstek gemaakt (Freud 1894 en 1896), en met de ontdekking van de polymorfe seksualiteit wordt dit idee nog versterkt. De afweermechanismen richten zich tegen de psychische representaties van de drift, en de verschillen tussen psychopathologieën hebben te maken met de specifieke vorm die de afweer aanneemt.

In deze tweede theorie wordt perversie begrepen in het licht van een bijzonder afweermechanisme tegen de castratieangst. Correcter uitgedrukt: perversie heeft te maken met het ontbreken van de castratie van de moeder. Als gevolg daarvan valt de angst van de pervers helemal niet te vergelijken met de neurotische castratieangst. De reden hiervoor ligt in het specifieke afweermechanisme: de loochening. Gebaseerd op dit afweermechanisme neemt de pervers een dubbelzinnige positie in. Enerzijds erkent hij de castratie van de moeder, anderzijds ontkent hij deze. Freuds standaardvoorbeeld is de fetisjist die juist door zich te richten op de fetisj in staat is de castratie van de moeder te loochenen (Freud 1927). Het gevolg is splijting. De fetisjist leeft in een dubbele wereld, waarin de castratie zowel erkend als ontkend wordt.

Met deze tweede theorie verlaat Freud het loutere ontwikkelingsmodel. Op het eerste zicht lijkt 'echte' perversie nu een duidelijk afgescheiden categorie, op basis van de loochening en de bijbehorende splijting. Later zal Freud evenwel beide mechanismen veralgemenen. Splijting is een typisch menselijk fenomeen tijdens de ontwikkeling van het Ik (Freud 1940b), en

zelfs loochening kan veralgemeend worden (Freud 1940a). Het onderscheid tussen perversie als eigenlijke pathologie en als perverse trek binnen elke pathologie kan derhalve niet duidelijk gegrond worden. De freudiaanse theorie blijft op dit vlak ontoereikend.

Ondertussen is duidelijk dat dit freudiaanse model een bij uitstek fallocratisch, mannelijk model is. In zijn conceptualisatie staan zoon en vader steeds centraal, de moeder wordt slechts als verlangd passief object ten tonele gevoerd, de dochter moet het doen met de afgedragen kleren van de zoon. De studie van het eigenlijke vrouwelijke Oedipuscomplex wordt pas laat aangevat, en Freud zal er nooit in slagen een even overtuigende theorie te produceren. Wat de moeder betreft, moeten we wachten op Klein en Lacan om haar belang ten volle duidelijk te maken. Desalniettemin valt er in Freuds werk één belangrijke uitzondering te noteren, in meerdere opzichten: *Ein Kind wird geschlagen*, met als ondertitel *Beitrag zur Kenntnis der Entstehung sexueller Perversionen* (1919). In deze tekst herkennen wij een tot dan veronachtzaamd thema, dat ook binnen de perversie centraal staat: dat van de macht.

Perverse trekken: Lacan en het 'Il n'y a pas de rapport sexuel'

Lacans

theorie over de psychoseksualiteit impliceert zowel een herhaling van (voornamelijk inzake drifttheorie) als een voortbouwen op Freud (voornamelijk inzake de verhouding tussen subject en ander). Hij gaat uit van Freuds idee over de partiële driften, zij het dan met een ander accent. Ten eerste benadrukt Lacan het oorspronkelijke doel van de drift, vooral de aanname dat een drift steeds wil terugkeren naar een vorige toestand. Ten tweede benadrukt hij dat deze oorspronkelijke toestand definitief verdwenen is, vandaar dat er bij hem heel wat aandacht naar het daardoor ontstane tekort gaat. Ten derde begrijpt hij de drift binnen een dialectische uitwisseling tussen subject en Ander. Daarop baseert hij zijn bekende besluit: er bestaat géén seksuele relatie in de betekenis van een totaal-genitale.

Volgens Lacan is de normale seksuele verhouding inderdaad een *norme mâle* verhouding, omdat deze telkens neerkomt op de herschrijving in fallische termen van een pregenitale relatie. Bovendien is het zo dat een dergelijke verhouding nooit een definitief eindpunt kan kennen, integendeel. De drift heeft niet alleen seksuele, fallische bevrediging tot doel. Uiteindelijk wil zij een terugkeer bewerkstelligen naar de oorspronkelijke symbiotische toestand, voorafgaand aan de ontwikkeling van het subject zelf. Lacan past daarmee het freudiaanse onderscheid tussen partiële driften en de drift consequent toe. De partiële driften zijn fallisch genitaal, gericht op seksuele bevrediging. Als operatoren zijn zij evenwel slechts partiële vormgevingen van een achterliggend primair driftenpaar, namelijk de levens- en de doodsdrift. Uit Freuds theorie hieromtrent blijkt dat dit driftenkoppel een tegenstrijdige finaliteit nastreeft: enerzijds versmelting, anderzijds separa-

tie. Beide doeleinden zijn terzelfder tijd werkzaam en zorgen voor een nooit aflatend spanningsveld.¹

Voor Lacan impliceert dit dat de seksueel-fallische verhouding steeds ontoereikend is, omdat zij de primaire doeleinden nooit kan bereiken. Het doel van elke seksuele relatie gaat terug op de driftfinaliteit: beide partners willen terugkeren naar een toestand van oorspronkelijke volledigheid, zonder tekort. Anders gesteld: het herwinnen van Freuds oorspronkelijke verloren object, door Lacan aangeduid als object a. De eerste vormgeving van dit object grijpt plaats op een pregenitaal niveau in de moeder-kind-interactie. Het object a gaat andermaal verloren via het verlies van de borst, de anale producten, de stem en de blik. Deze objecten krijgen een bijzondere status omdat de moeder via deze objecten haar verlangen verwoordt. Zij verlangt dat het kind eet, op het potje gaat, kijkt, luistert. Op deze manier wordt de drift via de partiële objecten binnengevoerd in de dialectische uitwisseling tussen subject en Ander. Immers, het subject moet zich identificeren met de vraag/het verlangen van de Ander, teneinde het tekort op te vullen. Het subject kan dit ook weigeren. De eerste verhouding, op het niveau van het verlangen, is meteen reeds een verhouding waarin macht een centraal gegeven is.

Wat het subject ook moge kiezen, een terugkeer naar de verloren gegane toestand van symbiose blijft onmogelijk. De geproduceerde antwoorden (identificaties met of afweer van het verlangen van de Ander) zijn steeds naast de eigenlijke kwestie, omdat ze plaatsgrijpen op een pregenitaal en dus partieel niveau. Ten gevolge daarvan zal het normaal-neurotische kind zich afwenden van de eerste Ander, de moeder, en zich richten naar de tweede Ander, de vader, in de hoop daar een antwoord te vinden. Dit is het Oedipuscomplex, met als resultaat dat de voorafgaande pregenitale objecten retroactief (Freud: 'nachträglich') in fallische termen geïnterpreteerd worden. Het orale wordt een fallische oraliteit, het anale een fallische analiteit enzovoort. De structuur blijft evenwel dezelfde: het fallisch-imaginair universum is nooit in staat de oorspronkelijke totaliteit te reproduceren. Hoe meer het subject een antwoord probeert te produceren, des te meer zullen de pregenitaal-fallische elementen op de voorgrond treden.² Vandaar dat de mens binnen de seksualiteit gedreven blijft en steeds herbegint. Vandaar ook dat dit veld de bron kan vormen voor een nooit aflatende creativiteit, omdat een eindpunt ontbreekt.

Lacans conclusie wordt dan de volgende: aangezien een totaal-genitale verhouding onmogelijk is, wordt elke seksuele relatie een symptomatische. De pregenitale restverschijnselen waar Freud het over heeft, zijn niet toevallig maar wel structureel bepaald. De vraag wordt dan wat het onderscheid is tussen een perverse seksuele relatie, en de perverse trekken binnen een niet-perverse verhouding.

Binnen de lacaniaanse theorie gaat men ervan uit dat er zoiets bestaat als een perverse structuur, naast de neurotische en de psychotische. Lacan zelf

heeft hieromtrent niet zoveel gepubliceerd, en op het vlak van behandeling nog minder. Steeds vinden we hetzelfde citaat terug: 'Hét probleem inzake perversies bestaat erin te begrijpen hoe het kind, in relatie tot de moeder, (...) zich identificeert met het imaginaire object van dit verlangen, voorzover de moeder dit zelf symboliseert in de fallus' (Lacan 1966, p. 554). Het verband met Freud is duidelijk, met name de castratieloochening, alhoewel Lacan de identificatie eraan toevoegt. Het perverse subject is diegene die zich identificeert met de imaginaire fallus van de Ander.

Als we deze cryptische omschrijving willen begrijpen, dan moeten we ons richten naar de kliniek. Daarbij zijn niet de perverse trekken belangrijk, wél de perverse verhouding. Perversie als structuur heeft alles te maken met een oorspronkelijke verhouding tussen subject, tekort en eerste Ander, die later herhaald zal worden in relatie tot anderen. Het is hier dat we te maken krijgen met de forensische praktijk en het seksueel misbruik van kinderen.

Incest, seksueel misbruik en effecten op de subjectwording

Seksueel misbruik stond vanaf het begin bij Freud centraal. Zijn eerste theorie bevat inderdaad de idee dat een neurose steeds teruggaat op een seksueel trauma bij het kind. Rond 1900 zal hij dit opgeven en meer en meer het accent leggen op auto-erotische aandriften en de bijbehorende fantasieën als bron van de pathologie.

De latere controverse daaromtrent is bekend. De 'recovered memory therapy' verwierp Freuds nadruk op het gefantaseerde karakter van de verleiding. Nagenoeg alle psychiatrische patiënten werden herdoopt tot slachtoffers van seksueel misbruik. Deze hype werd zo hysterisch, dat de balans wel moest omslaan in het tegendeel. Experimenteel-psychologische onderzoeken maakten brandhout van de zogenaamd 'echte' herinneringen. De 'recovered memory movement' kantelde naar het 'false memory'-syndroom.

Beide controverses getuigden vooral van hetzij een onbekendheid met Freud, hetzij een ronduit kwaadwillige interpretatie. Het is amusant te zien hoe Freud in beide discussies op de korrel genomen wordt: in het ene geval zou hij zijn patiënten niet au sérieux genomen hebben, in het andere geval is hij de perfide therapeut die zijn patiënten allerlei foutieve herinneringen suggereerde. Ik ga hier niet verder op in, het moge volstaan erop te wijzen dat Freud zijn traumatheorie opgaf precies omdat hij tot de conclusie kwam dat het geheugen onbetrouwbaar is en dat hysterische patiënten bij uitstek suggestibel zijn.

Voor alle duidelijkheid benadruk ik het volgende: zowel bij de daders als bij de slachtoffers hebben we niet noodzakelijk te maken met perversie als structuur, wél met pathologische effecten op het vlak van de psychische identiteitsverwerving in het algemeen en op het vlak van de genderidentiteit in het bijzonder. De algemene klinische categorie die we hier kunnen

hanteren, is veeleer van de orde van de posttraumatische stressstoornissen, en daaronder kunnen we zowel de neurose, de psychose als de perversie aantreffen. De vraag blijft hoe het verschil tussen de perverse structuur en de andere subjectstructuren begrepen kan worden. We herhalen kort de normale ontwikkeling.

De psychische identiteit komt tot stand binnen de verhouding subject-Ander, op grond van identificatie/aliënatie en verdringing/separatie (zie Verhaeghe 1998). Een dergelijke ontwikkeling grijpt normaal gesproken plaats binnen wat men de 'basic trust' noemt. Het subject-in-wording is hulpeloos en moet terugvallen op de welwillende Ander. Vertaald in freudiaanse termen komt dit neer op het instellen van de oedipale wet. De Ander mag het eigen product – het kind – niet tot voorwerp van het eigen genot maken. Omgekeerd, het kind moet de ouder loslaten en later elders op zoek gaan naar een seksuele partner. De oedipale wet bewerkstelligt aldus de separatie, te begrijpen als het aanbrengen van het verschil tussen de generaties en de twee geslachten, waardoor een eigen identiteit tot stand kan komen.

De overgang van aliënatie naar separatie impliceert ook een overgang inzake de positie van het subject. In mijn hoofdzakelijk op Freud gebaseerde interpretatie betreft dit de verschuiving van de passieve positie naar de actieve. Waar het kind aanvankelijk passief gezoogd wordt, zal het heel snel pogingen doen om zélf te beslissen en actief te zuigen. Dit kan als oer-voorbeeld dienen voor de verhouding tegenover zowel de eigen drift als tegenover de Ander. Het subject-in-wording probeert de drift de baas te worden via het innemen van de actieve positie tegenover de ander. Het is geen toeval dat Freud helemaal op het einde van zijn oeuvre de passieve positie beschrijft als de meest gevreesde, waarbij hij bovendien de angst voor deze passieve positie begrijpt als een bewerking van de castratieangst (Freud 1937).

Deze tegenstelling tussen actief en passief kunnen we begrijpen zowel vanuit de basisverhouding tussen subject en Ander als vanuit de primaire oppositie tussen de twee driften. Het subject verlangt terug te keren naar de oorspronkelijke symbiose met de eerste Ander, maar is daar terzelfder tijd bang voor. Immers, een dergelijke terugkeer impliceert het verdwijnen van het eigen Ik. Vandaar dat een dergelijk verlangen naar symbiose slechts kan verschijnen als de separatie voldoende goed doorgevoerd is. Waar dit niet het geval is, zal veeleer de angst voor de symbiose op de voorgrond staan, de angst om gereduceerd te worden tot het verlangen/genot van de Ander. De grond zowel van deze angst als van het verlangen ligt in de verhouding tussen levens- en doodsdrijf, waarbij het verlangen naar versmelting (aliënatie) het effect van Eros is, het verlangen naar defusie (separatie) een effect van Thanatos.

Een normale ontwikkeling impliceert dat iemand na het noodzakelijke aliënatieproces ook voldoende separatie doorgemaakt heeft, op grond

waarvan het verlangen gericht kan worden buiten de eerste verhouding tussen subject en Ander.

In geval van incest en seksueel misbruik krijgen we te maken met een abnormale ontwikkeling, doordat de oedipale wet niet gerespecteerd wordt. Het effect daarvan op de ontwikkeling is desastreus. Het kind verlangt een vorm van intimiteit die teruggaat op de symbiotische periode. In plaats daarvan ontmoet het fallische seksualiteit – vandaar de door Ferenczi reeds beschreven ‘spraakverwarring’ tussen kind en misbruikende volwassene (1955). Het seksueel misbruik wordt door het kind aanvankelijk niet begrepen en is traumatisch in de eigenlijke betekenis van het woord. Als gevolg daarvan ontstaat er dissociatie, herhalingsdwang met een passief-actiefomkering, en een fundamenteel wantrouwen – stuk voor stuk kenmerken die we kunnen terugvinden bij posttraumatische stressstoornissen. Het doel van slachtoffers van seksueel misbruik is steeds hetzelfde: het onder controle krijgen van de ander, in plaats van door hem of haar gecontroleerd te worden.

De dissociatie is in dit geval niets anders dan een splijting die achteraf niet of nauwelijks geïntegreerd wordt. Deze zorgt voor een tweedeling in het psychisme, vaak in een slecht (want seksueel misbruikt of misbruikend) deel en een goed (want asexueel) deel. Freud heeft precies in deze context de tegenstelling tussen het bewuste en het onbewuste ontdekt. De zogenaamde dissociatieve stoornissen leveren nog steeds de beste illustratie van een dergelijke splitsing. De gelijkenis met de freudiaanse ‘Verleugnung’ is opvallend: ook hier worden er twee aparte werelden gecreëerd die los van elkaar functioneren.

Het traumatisch-reële misbruik wordt ervaren als afgesplitst van de rest van de persoonlijkheid. Het zal de bron vormen voor de latere herhalingsdwang, waarbij het feitelijke misbruik herhaald wordt, soms in de vorm van dissociatieve herbeleving en traumatische dromen, maar vaak genoeg ook in de vorm van actieve herhaling. Het slachtoffer van weleer wordt dader, waarbij hij/zij nu uitvoert wat hij/zij voordien moest ondergaan. Het meest opvallende hierbij is de controledwang. De ander moet volledig onder controle gehouden worden, elke andere situatie is bedreigend. Seksualiteit wordt daarbij een instrument en zelfs een wapen. Het doel is het ontsnappen aan de vroegere passieve positie.

Het derde gevolg is het belangrijkste: de ‘basic distrust’ ten opzichte van de Ander, en dus ten opzichte van elke ander. Misbruikt worden door wie normaal gezien voor bescherming en zekerheid moesten instaan, heeft tot gevolg dat deze slachtoffers later iedereen wantrouwen. Dit heeft op seksueel vlak een dubbel gevolg: enerzijds de onmogelijkheid om tot een intieme relatie te komen, anderzijds het gebruiken van seksualiteit als instrument. Het is met dit laatste dat de dunne grens tussen slachtoffer en dader vaak overschreden wordt, waardoor de vicieuze cirkel tot stand komt. Het is ook dit laatste wat de behandeling van slachtoffers zo ontzettend moeilijk

maakt – of er is helemaal geen vertrouwensrelatie mogelijk, of men vervalt in het andere extreem.

Ondanks deze zware gevolgen leidt seksueel misbruik niet automatisch tot perversie als structuur. Het neurotische, psychotische of perverse karakter van de situatie moet telkens gediagnosticeerd worden op grond van de verhouding tegenover de Ander als derde punt.

Het perverse subject, of: de perverse verhouding

Teneinde perversie als categorie af te bakenen, moeten we minstens een algemeen toepasbare klinische beschrijving als vertrekpunt nemen. Dergelijke beschrijvingen stammen vrijwel altijd uit de forensische praktijk, wat meteen een bepaalde vertekening introduceert: het gaat telkens om 'daders'. Drie kenmerken kunnen uit deze beschrijvingen behouden worden: het opvoeren van een rigide pregenitaal scenario (1), dat zich dwangmatig opdringt aan de pervert (2), waardoor een machtsverhouding tot stand komt (3).

Het eerste kenmerk is vrij klassiek. Het perverse karakter ligt niet zozeer in de specifieke inhoud van het seksuele scenario. Elk 'pervers' scenario kan immers opgevoerd worden binnen een normaal-neurotische context. Het specifiek perverse aspect ligt in het rigide karakter ervan, in combinatie met de onvrijheid. Elke afwijking zorgt voor angst en spanning. Psychoanalytisch geredeneerd betekent dit dat we hier te maken hebben met de herhalingsdwang, niet met de herhaling op zich. Immers, de herhaling zoals die binnen de neurotische seksualiteit optreedt, introduceert telkens ook iets nieuws binnen de voortschrijdende dialectiek van het verlangen (Lacan 1973a, p. 43-51). De herhalingsdwang daarentegen is rigide, en faalt telkens opnieuw in haar poging om het traumatisch-Reële te symboliseren.

Het tweede kenmerk staat in schril contrast tot de neurotische verwachting. Het perverse subject is het tegendeel van de vrijgevochten erotische genietster uit de natte dromen van de neuroticus. De pervert is onvrij, wordt dwangmatig gedreven tot herhaling van steeds hetzelfde, door hemzelf vaak als bizar ervaren scenario, met als doel spannings- en angstreductie. Anders gesteld, het perverse subject is bij uitstek een verdeeld subject, dat helemaal geen bewustzijn heeft van wat hem of haar drijft. Dit heeft klinisch tot gevolg dat de pervert, in zijn dagelijks leven, vaak getuigt van een verregerende banale normaliteit. Bij de neuroticus is de splijting minder extreem, waardoor normaal en abnormaal gedrag veel meer vermengd optreden.

Het derde kenmerk is om meerdere redenen het meest interessante. De klinische beschrijvingen tonen ons dat de pervert zijn scenario steeds richt op een ander binnen wat uitdrukkelijk een machtsverhouding is, welteverstaan met de macht aan zijn kant. Zo zal de exhibitionist slechts slagen als hij de vrouw shockeert of zal de masochist de ander uitdrukkelijk instrueren wat

er te doen valt. Dit beperkt zich niet tot de perverse handelingen. Vaak genoeg is de pervers ook de predikant van een uitdagende nieuwe 'lust-ethiek' waarvoor hij zich een publiek zoekt met het doel het te overmeesteren. Macht is hierbij niet noodzakelijk synoniem met geweld, het gaat over het *verhoudingsaspect*, het onder controle hebben van de situatie. Het is belangrijk dit te benadrukken, omdat dit betekent dat niet elke pervers onvermijdelijk met het gerecht in aanraking komt.

Binnen dezelfde forensische kliniek vinden we inzake de psychogenese van de perversie steeds dezelfde idee terug. Kinderen die seksueel zijn misbruikt, lopen het risico zelf later daders te worden. Het misbruik kan verschillende vormen aannemen, gaande van openlijk seksueel misbruik en verkeerde gendertoewijzing tot algemene verwaarlozing. Deze verscheidenheid is op zich verwarrend en maakt niet direct een structurele ondergrond duidelijk. Hiervoor is het noodzakelijk dat die verschillende psychogenetische factoren telkens begrepen worden vanuit de oorspronkelijke structuur, namelijk de verhouding tussen subject en Ander.

Uit hoofde van de typische opvoedingssituatie betekent dit dat hierbij de moeder centraal staat, als eerste incarnatie van de Ander. Met andere woorden: *als een pervers subject zich identificeert met de imaginaire fallus van de moeder, dan moet die moeder daar op een of andere manier een aandeel in hebben*. Hierbij dient evenwel opgemerkt dat, zelfs in het geval van een duidelijke ouderlijke pathologie, het helemaal niet zeker is wat het effect op de kinderen zal zijn. De reden daarvoor is vrij eenvoudig: het kind speelt zelf ook een doorslaggevende rol en maakt keuzes die op zich weer volgende keuzes bepalen. Desalniettemin is het besluit duidelijk: de noodzakelijke basis voor het ontstaan van een perverse structuur ligt in een voorgeschiedenis die we wel moeten benoemen als 'seksueel misbruik', zij het met dien verstande dat dit misbruik ook – en misschien zelfs vooral – psychisch van aard kan zijn. Vandaar de noodzaak om te redeneren in structurele termen, teneinde ook die gevallen te begrijpen waar er geen fysiek seksueel misbruik plaatsgegrepen heeft.

Dit brengt ons op het spoor van de onderliggende structuur. Hier moeten we een opvallende conclusie trekken, die meteen een verklaring levert voor het verschil tussen mannen en vrouwen. Het is een bekend refrein. Perversie is een mannenzaak en voorzover vrouwen zich op dit terrein wagen, is het als antwoord op een vraag van haar partner. Hiertegenover stellen wij dat de mannelijke perversie een fallische perversie is. De vrouwelijke perversie is anders, omdat haar verhouding tegenover de fallische betekenaar anders is. Volgens Lacans genderschema verhoudt de vrouw zich zowel tot de fallus als tot wat daarbuiten valt (1975, p. 73). Vertaald in klinische termen betekent dit dat de man alleen investeert in het fallische en de fallische voorstelling van het pregenitale, dat wil zeggen in partiële objecten. De vrouw investeert niet alleen in het fallische, maar ook in haar lichaam en in haar kind, als product van dit lichaam. Dit is niet zonder effect op de vrou-

welijke perversie, integendeel. Het object van de vrouwelijke perversie is het eigen lichaam en het product daarvan (Welldon 1988, 1996). Willen we perversie begrijpen, dan moeten we ons daarop concentreren.

Binnen de psychogenese van de perversie reduceert de moeder het kind tot haar passieve object, als dat wat haar volledig maakt. Het kind blijft daardoor volledig onder haar controle, als deel van haarzelf.³ In structurele termen: het kind wordt gereduceerd tot het fallische object a waarmee de moeder haar tekort bewerkt. Het separatieproces als zodanig komt nooit tot stand. De vader, als derde figuur, wordt gereduceerd tot een machteloze toeschouwer, door de moeder gedefinieerd als onvoldoende. Op deze manier komt het kind in een uiterst paradoxale positie terecht. Enerzijds is het de imaginaire fallus voor de moeder, en daar profiteert ook het kind van. Anderzijds is de te betalen prijs zeer hoog. De separatie komt niet tot stand en de verdere ontwikkeling van een eigen identiteit is geblokkeerd. Als reactie daarop zal er een typische omkering optreden, met behoud van de winst. Het kind poogt de passieve positie in te ruilen voor de actieve, waarbij het zélf de touwtjes in handen heeft, met de bedoeling de volledigheid te behouden. Dit vormt de basis van de loochening en de splijting.

De differentiaaldiagnostiek van neurose en psychose kan als volgt begrepen worden. In geval van neurose gaat het verlangen van de moeder buiten het kind, maar ook buiten de vader. Ergens, in de buitenwereld is er iets of iemand die haar verlangen kan bevredigen, maar noch de vader, noch het kind komen ervoor in aanmerking. Vandaar de typisch neurotische positie inzake seksualiteit: 'Doe ik het goed?' In het geval van psychose blijft alle aandacht van de moeder naar het kind gaan, dat in dit geval gereduceerd wordt tot object a in de pure vorm, dat wil zeggen zonder fallische herschrijving. De vader en de buitenwereld komen niet ter sprake, en de psychische processen vinden op een veel primitiever niveau plaats. In deze optiek kan de perverse structuur psychogenetisch inderdaad tussen psychose en neurose gesitueerd worden.

In het licht van deze ontwikkeling heeft het latere perverse gedrag dan ook een dubbele bedoeling. Enerzijds het handhaven van de oorspronkelijke positie van het fallus zijn voor de moeder, vandaar de bij de pervert steeds aanwezige angst om de moeder te verliezen. Anderzijds de noodzaak om de actieve positie in te nemen, en zélf controle te hebben over die ander. Dit is de vanuit het neurotische standpunt paradoxale conclusie: de pervert werkt zich te pletter om als object te functioneren voor het totaalgenot van de Ander, zij het op zijn condities. Het resultaat daarvan is evenwel dat hij angst uitlokt bij die ander. Dit op zich bevestigt het perverse subject in diens superieure, actief-controlerende positie.

Een dergelijke psychogenese impliceert dat perversie binnen drie generaties bestudeerd moet worden. Bovendien treedt er daarbij een differentiatie op naar het specifieke geslacht, gezien de reeds beschreven genderspecifieke verhoudingen ten opzichte van het tekort. De perverse man en de per-

verse vrouw delen hetzelfde doel: zowel het behoud van als de actieve controle over de Ander. Het object is evenwel verschillend. De mannelijke pervert zal in het merendeel der gevallen zichzelf tot een fallisch object van genot van de Ander maken. De vrouwelijke pervert daarentegen vertrekt bij de moederlijke positie: de positie die de ander tot object maakt ter vervulling van het eigen tekort. Vandaar dat de vrouwelijke perversie bij uitstek gericht zal zijn op het kind of op het eigen lichaam – het onderscheid is vaak nauwelijks te maken, aangezien zij het kind als deel van zichzelf blijft beschouwen.

Samengevat, de moeder houdt het kind in de positie van haar imaginaire fallus, de vader wordt gereduceerd tot een louter observerende positie. De zoon die zich identificeert met de imaginaire fallus, zal later hetzelfde proces herhalen met anderen in de positie van de moeder. De dochter zal eerder focussen op het eigen kind, en aldus het oorspronkelijke proces herhalen. Het afweermechanisme is de loochening, maar het accent ligt vooral op de identificatie met de imaginaire fallus van de moeder, en de bijbehorende splijting. De pervert is de fallus. Vergelijk met de neuroticus die de imaginaire fallus steeds bij iemand anders situeert, die steeds denkt, hoopt en vreest dat hij/zij 'het' zal vinden bij telkens een andere ander, hetzij als partner, hetzij als concurrent.

De perverse structuur kunnen we dan als volgt typeren. Het is die verhouding tussen subject, Ander en tekort, waarbij het perverse subject zichzelf tot fallisch object van genot van de Ander (klassiek: de moeder) maakt, teneinde aldus die verhouding te beheersen. Het zichzelf tot object maken van het genot van de Ander gebeurt in relatie tot een tweede Ander (klassiek: de vader) die daardoor bevestigd wordt in zijn positie van machteloze observator. Het onderliggende mechanisme is de loochening van de castratie, met als gevolg dat het perverse subject een volledige splijting of dissociatie doormaakt. Het onbewuste en het bewuste lopen niet dynamisch door elkaar heen, zoals wel het geval is bij de neuroticus, op grond van de neurotische verdringing en terugkeer van het verdrongene.

Het doel van de pervert is het opnieuw komen tot de oorspronkelijke symbiotische toestand van tekortloos genieten. Enerzijds impliceert dit dat de pervert zichzelf tot instrument van het totale genot van de Ander wil maken. Anderzijds betekent dit dat de pervert de oedipale wet van de Ander niet alleen ontkent, maar ook uitdaagt, overschrijdt en vervangt. In zijn optiek geldt deze wet slechts voor het klootjesvolk, niet voor hem, hij staat erboven, erbuiten. Een dergelijke lezing impliceert twee kenmerken: homoseksualiteit en hypermoraliteit.

Ten eerste is perversie steeds *homoseksueel*. Ik schrijf bewust: *homoseksueel*, om het af te bakenen van *homoseksueel*.⁴ De pervert ontkent het geslachtsverschil door zichzelf aan te bieden als opvulling van het tekort van de ander. Er is géén geslachtsverschil, de genderdifferentiatie wordt geloofchend. Perversie handelt niet over een man-vrouwverhouding, wel over een moeder-kindverhouding.

Ten tweede betekent dit dat het perverse subject steeds hypermoraliserend is, zelfs wetgevend. Het uitdagen van de conventionele wet verglijdt snel naar het in de plaats daarvan gaan voorstellen van de eigen wet. Het is derhalve geen toeval dat perverse figuren vooral aangetroffen worden op plaatsen waar men hen op het eerste zicht niet zou verwachten: recht, moraal en opvoeding. In dergelijke velden kunnen zij des te beter de eigen wet naar voren schuiven tegenover de conventionele.

Diagnostische en therapeutische implicaties

Zoals steeds is de kern van de psychoanalytische praktijk de overdrachtsrelatie, als herhaling van de structurele verhouding tussen subject, Ander en tekort. Het neurotische subject plaatst de therapeut in de positie van de verondersteld-wetende-ander. Dit op zich verklaart waarom het neurotische subject steeds een vraag heeft. Het wil iets verkrijgen van de ander dat het zelf mist. Het perverse subject vertrekt vanuit een tegenovergestelde positie: er is geen tekort. De ander is ofwel de verondersteld-genietende-ander via de pervert als instrument, ofwel de passieve observator daarvan. Het is deze verhouding die herhaald zal worden tijdens de behandeling.

De situatie waarin de pervert zichzelf aanbiedt als instrument voor het totaalgenot van de therapeut is zeldzaam, alhoewel verre van onmogelijk. De meest frequente manier waarop de overdrachtsverhouding tot stand komt, is de reductie van de therapeut tot passieve observator, die niet alleen overtuigd moet worden van zijn onmacht, maar ook de les gespeld wordt inzake het genot. Een dergelijk koppel kan een perfect geheel vormen. De neuroticus wordt gefascineerd door het ontbreken van het tekort inzake genot. De pervert wordt bevestigd in zijn positie van imaginaire fallus van de moeder. De therapie zelf wordt geperverteerd.

De klinische aanvangssituatie kan bijgevolg gehanteerd worden als diagnostisch instrument. In de confrontatie met een andere neuroticus reageert de therapeut met empathie: de imaginaire castratie wordt in de spiegel herkend. In confrontatie met een psychotische patiënt reageert dezelfde therapeut met een gevoel van 'Unheimlichkeit': de spiegel ontbreekt. In confrontatie met de pervert is de therapeut gefascineerd door de confrontatie met de belofte van totaalgenot. Gevolg daarvan is dat inzake perversie de typische een-op-eensituatie van de analytische setting niet van enig risico ontdaan is. De vrije associatie en de vrij zwevende aandacht kunnen aanleiding geven tot een omkering, waarbij het de therapeut is die behandeld wordt door de patiënt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat analytici die regelmatig met perverse patiënten werken, de voorkeur geven aan een groepsbenadering, met de bedoeling de overdracht op die manier buiten het duale te houden (Welldon 1998).

De minimale voorwaarde voor behandeling is dan ook de freudiaanse abstinentie, te begrijpen als het afzien van elke vorm van genot. De thera-

peut is noch de fallus, noch diegene die de fallus moet krijgen. Indien hij de fallische positie inneemt, zal hij kennis presenteren als oplossing voor het probleem. Indien hij de positie inneemt van diegene wie de fallus gegeven moet worden, wordt hij het passieve object van de patiënt. In beide gevallen wordt het doel van de behandeling onmogelijk.

Dit doel heeft alles te maken met separatie en symbolische castratie. Het model voor de behandeling van de pervert moet gezocht worden in de behandeling van de traumatische neurose, want in beide gevallen vertrekt men met een vergelijkbare overdracht. Er is een situatie van *basic distrust*, en de patiënt probeert voortdurend controle te verwerven. De pervert hanteert deze angst via zijn verleidingsstrategieën en zijn vertoog over het beloofde totaalgenot. Wanneer de analyticus daarop reageert met abstinentie, zijn er twee voorspelbare gevolgen: de angst zal manifest worden, en de kans op een depressieve reactie is niet gering.

Vaak wordt de angst van de pervert gelezen als een oedipale angst, met name de angst voor de castrerende vader. Dit is verkeerd, de angst van de pervert is gericht tegen het moederlijke superego. Het was de eerste Ander die hem controleerde, en het perverse scenario heeft precies de bedoeling dit om te keren. Dit is de belangrijkste reden waarom gedragsmatige superegobehandelingen vaak mislukken. Ze vinden geen aansluiting bij het superego van het subject zelf. De angst van de pervert ligt op een meer primitief niveau, dicht bij de psychotische angst voor het opgeslokt worden door de Ander. Ook dit is een reden waarom groepstherapie effectiever kan zijn. De groep laat een symbolische driehoeksstructuur beter toe dan de een-op-eenverhouding, die steeds het risico van de duale spiegeling in zich draagt.

De rouwreactie is vrij typerend. Wanneer het perverse subject de identificatie met de imaginaire fallus verliest, wordt het gereduceerd tot ... niets. De analytische bewerking van de geschiedenis van de patiënt ontnemt hem zijn oorspronkelijke identiteit in verhouding tot de eerste Ander. Op dit punt verlaat de behandeling het klassieke analytische pad, dat wil zeggen de klassieke te analyseren en interpreteren associaties. In de plaats daarvan stuiten we op een proces dat analoog is aan de wording van het subject. In een normale situatie verwerft een subject zijn identiteit via het dubbele proces van aliënatie en separatie in verhouding tot de Ander. Dit proces wordt in gang gezet door het verlangen van de eerste Ander, de moeder. Bij de pervert wordt het door haar stilgelegd. Gedurende de behandeling moet het verlangen van de analyticus deze functie overnemen, met de bedoeling dat het subject aldus kan kiezen voor een eigen identiteit, in confrontatie met iemand die hem niet reduceert tot het passieve instrument van het eigen genot. Daardoor ontstaat de kans dat de oorspronkelijk mislukte aliënatie en vooral separatie overgedaan worden. Dit is de uitdaging in de behandeling van de perverse structuur.

Noten

1. Deze drifttheorie is uitermate moeilijk, en vraagt een veel ruimere studie. Ik verwijs de geïnteresseerde lezer naar Verhaeghe (2001).
2. Vandaar ook de vaststelling dat het door-drijven van deze pogingen steeds meer perverse trekken aan bod laat komen. Vergelijk: 'Kan men bijvoorbeeld zeggen dat, indien de man De Vrouw wil, dat hij haar slechts bereikt door te stranden in het veld van de perverse?' (Lacan 1973b, p. 60).

Literatuur

- Ferenczi, S. (1955), *Confusion of the tongues between adult and child*. In: S. Ferenczi (M. Balint red.), *Final contributions to the problems and methods of psychoanalysis*. Hogarth, Londen.
- Freud, S. (1894), *Die Abwehr-Neuropsychosen*. Gesammelte Werke I. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 59-74.
- Freud, S. (1896), *Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen*. Gesammelte Werke I. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 379-403.
- Freud, S. (1905), *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. Gesammelte Werke V. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 27-145.
- Freud, S. (1919), 'Ein Kind wird geschlagen'. Gesammelte Werke XII. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 195-225.
- Freud, S. (1927), *Fetischismus*. Gesammelte Werke XIV. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 309-317.
- Freud, S. (1937), *Die endliche und die unendliche Analyse*. Gesammelte Werke XVI. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 57-99.
- Freud, S. (1940a), *Abriss der Psychoanalyse*. Gesammelte Werke XVII. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 63-137.
- Freud, S. (1940b), *Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*. Gesammelte Werke XVII. S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 57-61.
- Lacan, J. (1966), *Ecrits*. Seuil, Parijs.
- Lacan, J. (1973a), *Le Séminaire, livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse* (1964). Seuil, Parijs.
- Lacan, J. (1973b), *Télévision*. Seuil, Parijs.
- Lacan, J. (1975), *Le Séminaire, livre XX, Encore, 1972-73, texte établi par J.A. Miller*. Seuil, Parijs.
- Masters, W., en V. Johnson (1966), *Human sexual response*. Little Brown, Boston.
- Money, J. (1988), *Gay, Straight and Inbetween. The Sexuology of Erotic Orientation*. Oxford University Press, New York/Oxford.
- Verhaeghe, P. (1998), *Causation and Destitution of a Pre-Ontological Non-entity: On the Lacanian Subject*. In: D. Nobus (red.), *Key Concepts of Lacanian Psychoanalysis*. Rebus press/The Other Press, Londen/New York, p. 164-189.
- Verhaeghe, P. (2001), *Freuds drifttheorie. Van partiële pulsie naar Eros/Thanatos*. Tijdschrift voor Filosofie 63, p. 465-492.
- Welldon, E. (1988), *Mother, Madonna, Whore. The Idealization and Denigration of Motherhood*. The Guilford Press, New York/Londen.
- Welldon, E. (1996), *Contrasts in Male and Female Perversions*. In: C. Cordess, M. Cox (red.), *Forensic Psychotherapy*. Jessica Kingsley Publishers, Londen, p. 273-289.
- Welldon, E. (1998), *Group therapy for victims and perpetrators of incest. Advances in Psychiatric Treatment*, vol. 4, p. 82-88.
- Zetzel, E. (1968), *The so-called good hysteric. International Journal of Psychoanalysis*, 49, p. 256-260.

Summary

Both Freud and Lacan recognise perverse traits in normal sexuality. The pervert structure as such is understood in terms of a perverse relationship, based on a traumatic bond between mother and child. This relationship will be repeated in an active way during the adult sexual behaviour. The connection between the pervert structure and certain forms of post-traumatic stress disorders is obvious, together with the implications for treatment.

Manuscript ontvangen: 13 februari 2001

Definitieve versie: 4 januari 2002